

George Harinck en Wim Berkelaar

DOMINEESFABRIEK

Geschiedenis van de Theologische Universiteit Kampen

Sponsored by **STICHTING AFBOUW KAMPEN**

© 2018 George Harinck en Wim Berkelaar
Omslagontwerp Suzan Beijer
Foto auteurs Sacha de Boer
Lithografie afbeeldingen BFC, Bert van der Horst, Amersfoort
Zetwerk Mat-Zet bv, Soest
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 351 4387 6

De oprichting van de Theologische School te Kampen (1854) was een eerste stap op den weg, die weder tot wetenschappelijke beoefening der theologie, gelijk zij door de voorgelachten was verstaan, terugleidde, en tegelijk vooruitvoerde. Maar het vooroordeel en de vrees waren, hier en daar, zoo diep geworteld, dat deze gebeurtenis volstrekt niet door allen met vreugde begroet werd. Er waren er die van deze ‘*domineesfabriek*’ niets moesten hebben, en het betreurden, dat er nu godgeleerden zouden komen die niet van God geleerd waren.

De Bazuin, 31 juli 1903

In Kampen, zo wordt wel eens gezegd, stond ooit de enige echte domineesfabriek van Nederland, kweekvijver voor preekijgers.

Trouw, 18 februari 2002

Inhoud

Woord vooraf 9

Een universiteitsgeschiedenis 13

- 1 Inleiding, -1854 21
- 2 Een school van de kerk, 1854-1869 29
- 3 Ontplooiing en concurrentie, 1869-1882 55
- 4 Een nieuwe koers, 1882-1896 77
- 5 Eén kerk, twee opleidingen, 1896-1911 98
- 6 Nationaal en internationaal, 1911-1929 122
- 7 Kampen in conflict, 1929-1944 147
- 8 Voortzetting, 1944-1948 180
- 9 ‘Verslagen staren wij naar de ledige plaats’, 1948-1954 214
- 10 Te veel schrijfmachines, 1954-1958 238
- 11 ‘Een bredere oriëntatie’, 1958 260
- 12 Het jachtseizoen geopend, 1958-1966 281
- 13 Zuiveringen, 1966-1969 312
- 14 Integratie en isolement, 1969-1975 345
- 15 Genoegen nemen met het optimale?, 1975-1981 379
- 16 Is de Broederweg nog wel bij de tijd?, 1981-1987 405
- 17 Gewogen en te licht bevonden, 1987-1994 436
- 18 Vroeger is voorbij, 1994-2005 461
- 19 Ten slotte: Kampen in een veranderende wereld, 2005- 482

Gegevens betreffende de Theologische Universiteit Kampen 1944-2018 497

- I Kerkelijk toezicht 498
- IIA Medewerkers onderwijs en onderzoek 503
- II B Medewerkers bestuur en ondersteuning 518
- III Redevoeringen 522

iv	Promoties	544
v	Album studiosorum	551

	Noten	590
	Geraadpleegde archieven	648
	Afkortingen	650
	Literatuur	651
	Periodieken	671
	Vraaggesprekken	673
	Namenregister	675

Woord vooraf

Toen ondergetekende in 1997 werd benoemd tot directeur van het Archief- en Documentatiecentrum van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) te Kampen (ADC) was een van zijn eerste activiteiten het ontwerpen van een onderzoek-agenda. Die agenda moest de collectie van het ADC als uitgangspunt hebben, want zijn voornaamste taak was het bevorderen van wetenschappelijk onderzoek op basis daarvan. Een van de projecten die hij opzette was de geschiedenis van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken. Haar geschiedenis vanaf 1854 was al verschillende malen beschreven, onder meer in 1914 door H. Bouwman, in 1954 door J.D. Boerkoel en anderen en in 1955 door W. de Graaf; zie de literatuurlijst voor de boektitels. Bijna een halve eeuw was verstreken sinds deze laatste publicatie. Het waren decennia waarin de Nederlandse samenleving en het Nederlandse protestantisme, en niet het minst de Gereformeerde Kerken daarbinnen, radicale veranderingen hadden ondergaan. Zulke verschuivingen hebben ook hun invloed op de historische bezinning en het geschiedbeeld dat de neerslag daarvan vormt. Alle reden dus om de geschiedenis van de Universiteit vanuit het perspectief van de seculier geworden cultuur opnieuw te beschouwen. Daar kwam bij, dat de genoemde geschiedschrijving niet was ingegaan op de geschiedenis van de gereformeerd-vrijgemaakte Universiteit (toen nog Hogeschool) die sinds 1945 naast de toenmalige Hogeschool bestond. Over de geschiedenis van deze Universiteit bestond een opstel van Jaap Kok en Pieter Schelling uit 1994, maar dat was zo ongeveer het enige. Bovendien was dit artikel niet op de bronnen gebaseerd. Er lag dus een fors onderzoeksterrein braak, strekkend vanaf 1854.

Om dit plan te realiseren werd allereerst toestemming gevraagd van de vrijgemaakte Theologische Universiteit (Broederweg; sinds 1989 soms ook Kampen II genoemd) om onderzoek te doen in haar op het ADC bewaarde gesloten archief vanaf 1945. Die werd zonder veel omhaal verleend en de directeur spreekt daarvoor graag zijn dank uit aan de toenmalige rector Barend Kamp-huis. Het archief werd daarop geordend en ontsloten door ADC-vrijwilliger

Jan Schoemaker. Het archief van de andere Theologische Universiteit (Oudestraat of Kampen 1) was, behoudens recentere jaren, geordend en toegankelijk.¹

Het merkwaardige feit dat er in Kampen twee universiteiten bestonden die beide claimden de voortzetting te zijn van de in 1854 gestichte Theologische School vroeg in het kader van dit project om een bijzondere aanpak. Het aanvankelijke plan was om de geschiedschrijving samen met de kerkhistorici van de Oudestraat uit te voeren, waarbij een constructie zou moeten worden bedacht voor de tweeledige geschiedenis van na 1944. Een voorstel tot samenwerking aan zo'n project werd evenwel afgewezen. De samenwerking lokte kennelijk niet en men had zelf onuitgewerkte plannen voor een boek ter herdenking van het honderdvijftigjarig bestaan van de eigen Universiteit alleen; dit heeft geresulteerd in het boek van Beatrice de Graaf en Gert van Klinken uit 2014. Daarop is in 1998 besloten de geschiedenis vanaf 1854 te beschrijven, maar vanaf 1944 alleen aandacht te schenken aan de opleiding aan de Broederweg. Deze uitkomst zou opgevat kunnen worden als een gemiste kans tot een geïntegreerde geschiedschrijving, maar anderzijds bood ze ook de gelegenheid volle aandacht te schenken aan de tot dan niet vanuit de bronnen geschreven geschiedenis van de Broederweg. En daar was gegeven de niet weinig turbulente geschiedenis van deze instelling voldoende reden toe.

Dit onderzoeksproject was er een uit een samenhangend pakket van projecten, dat onder meer ook leven en werk van de Kamper hoogleraren Seakle Greijdanus, Klaas Schilder, Cees Veenhof en Benne Holwerda omvatte – waarvan de archieven bij het ADC of elders bewaard worden. Deze projecten zijn samen met tientallen andere onderzoekers uitgevoerd en hebben geresulteerd in congressen en artikelenbundels, maar de geschiedschrijving van de Universiteit nam de directeur van het ADC alleen ter hand. Omdat hij op het ADC de taak had onderzoek te organiseren, maar er zelf geen onderzoektijd had, en omdat hij ook en voor het grootste deel van zijn tijd als onderzoeker werkzaam was aan het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) aan de Vrije Universiteit Amsterdam (HDC), vond de uitvoering van het project plaats op het HDC. Toen hij in 2003 moest invallen als interim-directeur van het HDC, schortte hij zijn werk aan dit project op. Hij heeft toen bedongen dat de Vrije Universiteit een onderzoeker aanstelde bij het HDC om aan dit project verder te werken. Gedurende twee jaar heeft de Vrije Universiteit historicus Wim Berkelaar in deeltijd aangesteld. De directeur dankt toenmalig bibliothecaris Daan Schut van de Vrije Universiteit voor het verschaffen van deze mogelijkheid. Toen Berkelaar daarna in vaste dienst kwam van het HDC heeft hij verder kunnen werken aan dit project.

De nieuwe taak van de directeur en het werkprogramma op het HDC betekenden, ondanks de voorziening die de Vrije Universiteit bood, dat deze geschiedschrijving later gereed is gekomen dan aanvankelijk was voorzien.

Dit boek beschrijft de geschiedenis van de Theologische Universiteit (met bovengenoemde restrictie) als onderwijsinstelling. Het behoort tot het genre universiteitsgeschiedenis en niet tot dat van de kerkgeschiedenis of de geschiedenis van de theologie. Dit wil niet zeggen dat er geen kerk- of theologiehistorische elementen op de komende bladzijden te vinden zijn. Integendeel, die zal de lezer vaker tegen komen dan beschrijvingen vanuit de invalshoek van de sociale of culturele geschiedenis. Hoe kan dat ook anders bij een theologische school die uitgaat van een kerk en die als oogmerk heeft predikanten te vormen. En die in de driehoek van kerk, theologie en predikantschap een succesvolle opleiding is geweest bovendien: ze was eerst en vooral een domineesfabriek, die voor 1944 aan de Oudestraat op zo'n 1400 ingeschreven studenten ruim duizend kandidaten voor het predikantschap afleverde en na 1944 aan de Broederweg op ongeveer 1700 inschrijvingen nog eens een kleine duizend.

Maar de focus in dit boek ligt op de onderwijsinstelling zelf: hoe ze was ingericht, in welke gebouwen en met welke voorzieningen, wie er doceerden en in de collegebanken zaten, wat ze er leerden, welke spanningen er bestonden, welke perspectieven en verwachtingen er leefden, wat de concurrerende en verwante opleidingen waren en hoe daarmee werd omgegaan, en zeker ook hoe de instelling paste en functioneerde in het Nederlandse onderwijsbestel en welke beperkingen en kansen dat met zich meebracht. Dit boek is een geschiedenis van een school dus.

We hebben in het voorgaande al enkele personen bedankt die het onderzoek voor dit boek hebben mogelijk gemaakt. We willen ook graag de historici en theologen bedanken die onze teksten, het resultaat van dat onderzoek, hebben meegelezen en ons hebben geadviseerd. In alfabetische volgorde zijn dat Maarten Aalders, Koert van Bekkum, Ton Bolland†, Willem Bouwman, Marieke Harinck-Quak, James De Jong (oud-president van Calvin Theological Seminary), Roel Kuiper, Ab van Langevelde, Jaap Schaeffer, Jan Veenhof, Mees te Velde en Jurn de Vries. De lezer weet niet voor welke fouten zij ons hebben behoed en waar zij de tekst hebben verrijkt, maar de auteurs wel en zij beseffen terdege dat hun commentaar en advies van grote betekenis is geweest. Onze dank daarvoor is groot. De auteurs blijven uiteraard als enige verantwoordelijk voor onvolkomenheden in de tekst. ADC-archivaris Merijn Wijma zij dank voor haar werk voor de illustraties; tenzij anders aangegeven zijn de foto's afkomstig uit de collecties van het ADC en de Theologische Universiteit.

Het secretariaat van de Universiteit bedanken we voor de medewerking aan de samenstelling van de bijlagen, die met ijver en acribie zijn samengesteld door Harm Jan Boiten, Pieter Schelling en door Dirk Smits†. Aan het begin of in de loop van dit project hebben verscheidene personen en instellingen dit project financieel ondersteund, er werd al even aan gerefereerd. Zulke materiële steun is onmisbaar en wij zijn hen dankbaar. Ten slotte danken we ook redacteur Marieke van Oostrom van Uitgeverij Prometheus die niet alleen de gang van de tekst naar dit mooi verzorgde boek heeft geleid, maar de auteurs ook achter de voddën heeft gezeten. Zonder haar had het boek nog lang op zich laten wachten.

George Harinck

Amersfoort, januari 2018

Een universiteitsgeschiedenis

Deze geschiedenis van de Theologische Universiteit te Kampen van 1854 tot heden behoort tot het genre van de universiteitsgeschiedenis. Dat is een keuze. Omdat deze onderwijsinstelling uitgaat van de Gereformeerde Kerken, had ze bijvoorbeeld ook beschreven kunnen worden als kerkhistorisch onderwerp of aan de hand van de theologie die er gedoceerd wordt en dat is in het verleden ook geregeld gebeurd. Maar in dit boek ligt het accent op de instelling. Onvermijdelijk zal aandacht besteed moeten worden aan de kerkelijke context waarin deze school functioneerde, maar steeds is getracht de instelling centraal te stellen. Daarbij is de universiteitshistorische discipline behulpzaam. Dit genre heeft zich in de afgelopen decennia ontwikkeld door reflectie op wat de geschiedenis van de universiteit eigenlijk is en door het resultaat daarvan in de praktijk van de geschiedschrijving vorm te geven en te bespreken.

Een belangrijke vraag was en is: wat is het onderwerp van de universiteitsgeschiedenis? Gaat het om de universiteit, waarvan de verschillende instellingen, in Nederland van de oudste in Leiden tot de nieuwste HBO-opleidingen, verschijningsvormen zijn, of om afzonderlijke instellingen? In de praktijk blijkt de geschiedschrijving om afzonderlijke instellingen te gaan. Duidelijk is ook dat het om instellingen gaat die de hoogste trede vormen in de wereld van het onderwijs. Ze hoeven niet per se universiteit te heten, maar er zijn scholen die een lager onderwijsniveau beogen, en de onderwijsinstellingen die we samenvatten onder de noemer universitair bieden daar een vervolg op. Na de universitaire graden zijn immers geen hogere meer te verwerven.

Dat lag bij de Kamper Universiteit lange tijd een slag anders, aangezien haar studenten aan de Broederweg tot 1945 (en aan de Oudestraat tot 1950) voor het doctoraat moesten uitwijken naar een andere onderwijsinstelling. Dat we deze instelling toch tot het veld van de universiteitsgeschiedenis rekenen, heeft te maken met het feit dat ze althans de laatste driekwart eeuw wel het promotierecht bezit en we van die situatie uitgaan.

De omschrijving staat ook op gespannen voet met het feit dat deze univer-

siteit heel lang feitelijk een beroepsopleiding was, een domineesfabriek, en geen universitaire ambitie had. Het ging niet zozeer om de graad als wel om het ambt. Deze hoedanigheid is zelfs kenmerkend voor haar geschiedenis en haar betekenis en succes is vooral daaraan af te meten. Maar ook hier geldt dat we de recente situatie, waarin de school tegelijkertijd beroepsopleiding en universitaire opleiding was, tot uitgangspunt van dit boek hebben genomen, al geeft de titel wel aan waar het accent in die anderhalve eeuw lag.

Geheel uniek was de Kamper Universiteit in dit opzicht niet. De Universiteit van Amsterdam was tot 1876 geen universiteit en de Technische Universiteit Delft was een beroepsopleiding die tot 1905 geen erkende academische graden verleende. Wat een universiteit is, wordt bepaald door de historische context en die is wisselender dan het eeuwenoude begrip suggereert.

Een andere complicatie met betrekking tot de definitie is de naam universiteit zelf. De term stamt uit de Middeleeuwen – de universiteit van Bologna geldt als de oudste en dateert van 1088. Het woord universiteit is afgeleid van het Latijnse *universitas magistrorum et scholarium* en betekent zo veel als gemeenschap van docenten en studenten. Tijdens het grootste deel van het bestaan van de Kamper opleiding was het in Nederland wettelijk zo, dat een universiteit verschillende faculteiten moest tellen. Toen de graden van Vrije Universiteit in 1905 civiel effect verkregen, was de voorwaarde dat er binnen 25 jaar een vierde faculteit moest zijn gesticht, naast de drie bestaande van theologie, rechten en letteren. Die voorwaarde verviel pas eind jaren tachtig, toen de Theologische Hogeschool zich ook universiteit mocht noemen, al telde ze maar een faculteit. Het begrip universiteit heeft dus in de loop der geschiedenis verschillende al dan niet wettelijke definities gekend en momenteel past de geschiedenis van de Kamper instelling binnen het formele Nederlandse kader daarvan.

Lastiger wordt het als we nader ingaan op de materiële zijde van de term universiteit. Wat valt daar onder en wat niet? Draait het om het instituut of om de cultuur, het academische leven? De neiging onder vakgenoten is het begrip breed te nemen en daar niet alleen het bestuur en beleid en het onderwijs en onderzoek van een instelling onder te vatten, maar ook de gebouwen, de docenten en studenten, het verenigingsleven, de publicatiecultuur en dergelijke, kortom de hele academische wereld en cultuur daartoe te rekenen. En ook nog die van verwante instellingen, para-universitaire instellingen, uitgeverijen, redacties van academische periodieken, et cetera. Kortom, universiteitsgeschiedenis wordt zeer breed opgevat.

Deze breedte gaat in de geschiedschrijving gemakkelijk ten koste van de helderheid. Dat is zelfs bij de geschiedenis van een relatief kleine instelling als de

Theologische Universiteit te Kampen al een gevaar. De genoemde aspecten komen in het boek op bepaalde momenten maar niet voortdurend aan de orde. Een paar leidraden lopen evenwel door het hele boek heen: de verhouding tot de kerken, de verhouding tot de samenleving en de verhouding tot de overheid.

Kerken stonden aan de basis van de Kamper opleiding. Zij leverden tot voor kort de bestuurders, de hoogleraren, docenten en studenten, en voorzagen in de materiële behoeften van de instelling. Ze was in dat opzicht de 'school der kerken'. Voor de kerken was de opleiding vaak een identiteitsbepalende instelling, voor de School waren de kerken haar bestaansreden. Maar wat betekende dat als het kerkgenootschap dat haar in stand hield fuseerde, scheurde, van karakter veranderde, bemoeizuchtig was of ongeïnteresseerd? In hoeverre was de theologische opleiding van de kerken afhankelijk en in hoeverre kon ze een eigen rol spelen, onafhankelijk van of juist met het oog op die kerken? En hoe werd de band met de kerken ervaren? Was het een stimulant, een beklemming, was er spanning tussen wat de School wilde en wat synoden of curatoren wensten? Moeten we de breuk in de geschiedenis van deze instelling in 1944 in dit kader verstaan, en ook het voortijdig vertrek van een aantal docenten en hoogleraren? En wat betekende het feit dat de relaties met kerken van naburige theologische opleidingen in Nederland anders was of werd? De theologieopleidingen aan de openbare universiteiten kregen na 1876 te maken met een *duplex ordo*, met een kerkelijk en een niet-kerkelijk deel van de opleiding, de theologische opleiding van de Vrije Universiteit ging vanaf 1880 uit van een vereniging en niet van kerken. In 1945 splitste de Kamper opleiding ten gevolge van een kerkscheuring en waren er twee gereformeerde theologische opleidingen ter plaatse. Vanaf de jaren tachtig werden maatregelen genomen in verband met de krimp in theologisch Nederland. Fusies en opheffingen bleken niet te vermijden. Hoe heeft deze wisselende context het karakter van de Kamper opleiding bepaald?

De Nederlandse samenleving, de tweede leidraad, heeft steeds haar stempel gedrukt op de Kamper opleiding, meer dan omgekeerd. Het begon al met de vestigingsplaats Kampen, bij de keuze waarvan sociaaleconomische argumenten een rol speelden. Vanuit het perspectief van de Nederlandse samenleving is de keuze voor Kampen ook vaak betwist: de opleiding zou niet in een provincie stad, maar in de grote steden van het land moeten zetelen, of in de buurt van grotere academische instellingen. Geruime tijd stonden de kerken waar de opleiding van uitging in minder aanzien bij andere kerkgenootschappen, maar ook waren die kerken geruime tijd toonaangevend in protestants Nederland. Na 1944 werd de School aan de Broederweg het symbool van een uit de pas lopende kerkelijke gemeenschap of een van de samenleving geïsoleerd

kerkgenootschap en recenter deelde de School in de maatschappelijke marginalisering van de theologie. De School profiteerde van de ontplooiing van het onderwijsbestel in de negentiende eeuw en dat voedde haar ambities als onderwijsinstelling. Ze internationaliseerde ook naarmate gereformeerden emigreerden. In Zuid-Afrika en in de Verenigde Staten en later in Canada ontstonden theologische instellingen die de Kamper opleiding tot voorbeeld kozen en mede door haar leerlingen werden opgebouwd. De samenleving werd in verschillende periode antithetisch benaderd, maar ook werd de samenwerking gezocht in dienstverlening en bezinning. Studenten en docenten zetten zich soms in voor de samenleving, keerden zich tegen nationaalsocialisme en communisme, maar ook tegen feminisme en oecumene, en aanvaardden de kernbewapening en heel lang ook de apartheid. Ze beoogden de samenleving te reformeren, waarin ze zich soms goed, maar ook vaak slecht thuis voelden. De School bood parels voor de Nederlandse academische gemeenschap, zoals de bezonken Herman Bavinck, en de gepassioneerde Klaas Schilder. Via hen (en anderen) trok de School een neocalvinistisch spoor in de samenleving.

De laatste leidraad is de verhouding met de overheid. De in 1848 grondwettelijk verankerde vrijheid van onderwijs bood in 1854 de ruimte tot het stichten van de Theologische School te Kampen. De overheid stond daarbij op afstand en vroeg niet meer dan enige registratiegegevens. De Hoger Onderwijswet van 1876 had alleen indirecte invloed op de opleiding, bijvoorbeeld inzake de aansluiting van de gymnasiale vooropleiding op de theologische studie. In de jaren zestig werd erkenning verkregen onder de nieuwe Hoger Onderwijswet. Van overheidssubsidie was tot in de eenentwintigste eeuw geen sprake. Een belangrijke reden om die af te wijzen, ook toen na de Tweede Wereldoorlog daartoe mogelijkheden bestonden, was de wens de overheidsinvloed buiten de deur te houden. Langs een andere weg kwam die toch binnen, toen krimp in het theologisch onderwijs en de toenemende kwaliteitseisen die de overheid stelde voor het hoger onderwijs de Theologische Universiteit voor het blok zette: of de erkenning verspelen of de kwaliteit van onderwijs verbeteren en in samenhang daarmee het onderzoek ontwikkelen. Die keuze was even pijnlijk als onvermijdelijk voor een theologische instelling die in neocalvinistische geest tussen orthodox en modern geen tegenstelling wenste te erkennen.

Het gaat in dit boek dus om een universiteitshistorische geschiedschrijving, waarin de verhoudingen van de Theologische Universiteit met de omgeving een leidraad vormen. Een korte vergelijking met andere universiteitshistorische monografieën toont hoe dit specimen zich verhoudt tot andere vruchten van deze discipline.

Klaas van Berkel beklemtoont in zijn *Universiteit van het Noorden* uit 2014,

over de Rijksuniversiteit Groningen tot het breekpunt 1876, het hybride karakter van een universiteit: er vindt onderwijs plaats, beroepsvoorbereiding, onderzoek, maatschappelijke dienstverlening, advieswerk en nog meer. Niemand zou zo'n veelzijdige instelling vandaag bedenken en het is een raadsel dat ze niet uit elkaar valt, en dat er integendeel hoog tegen wordt opgezien.¹ Voor Kampen is dit beeld herkenbaar. Lang is geprobeerd dit hybride karakter te vermijden, maar in het feit dat deze Universiteit een kerkelijke instelling is terwijl kerk en wetenschap sinds de negentiende eeuw gescheiden wegen zijn gegaan is de combinatie van verschillende taken al ingebakken. Van Berkel heeft eenzelfde losse aanpak als dit boek: allerlei aspecten komen aan de orde, zonder ze alle systematisch te behandelen door de tijd heen. Wel heeft ook hij enkele hoofdlijnen getrokken: de betekenis van de geografische ligging van de Groninger universiteit, de secularisering van het kennisideaal en de academische vrijheid. Minder herkenbaar voor Kampen is de intellectuele vrijplaats die de moderne universiteit ambieert te zijn. In de geschiedenis van de Theologische Universiteit is de nadruk gevallen op de begrenzing van de vrijheid, niet op de verwerving ervan die Van Berkel 'de sleutel tot het succes van de moderne universiteit' noemt.² De spanning tussen het gezag van de Bijbel, waaraan Kampen te midden van het succes van de moderne universiteit vasthoudt, en het gezag van de wetenschap komt geregeld aan de orde in dit boek.

Van Berkel sluit zich aan bij de moderne benadering van de universiteitsgeschiedenis en combineert een institutionele insteek met een sociale en intellectuele. Een wat ouder voorbeeld van deze combinatie is de eerste van 'loden ernst' vrije Nederlandse universiteitsgeschiedenis, *De wieslag van hun geest* van Willem Otterspeer uit 1992.³ Deze geschiedenis van de Leidse universiteit in de negentiende eeuw biedt als een van de eerste in het Nederlandse taalgebied een integrale aanpak als Van Berkels boek, maar dan synchroon. Het boek bestaat voor een aanzienlijk deel uit drie tijdperken (Otterspeer noemt ze hulpconstructies of 'krukken'⁴) die, elk volgens een gelijk patroon, handelen over respectievelijk de bestuurders, de hoogleraren en de studenten. Een echte cesuur in de negentiende eeuw geeft Otterspeer, anders Van Berkel, niet aan. In dit boek vormt de Hoger Onderwijswet van 1876 – en vooral het voor Kampen meest ingrijpende gevolg daarvan: de stichting van de Vrije Universiteit – een cesuur, evenals 1902 (het vertrek van hoogleraren en studenten naar Amsterdam), de Vrijmaking van 1944 en de benoeming van Jaap Kamphuis in 1958.

De geschiedenis van de Utrechtse universiteit uit 1986, *Tussen ivoren toren & grootbedrijf. De Utrechtse universiteit, 1936-1986*, heeft meer dan de publicaties van Van Berkel en Otterspeer het karakter van het waardige en lijvige klassieke gedenkboek, al tracht het aan die sonoriteit te ontsnappen. De redacteurs geven zich wel rekenschap van de doordringing van de samenleving in de

universiteit, maar lijken anno 1986 nog sterk onder de indruk van de veranderingen die in de jaren zestig en zeventig plaatsgrepen: schaalvergroting, democratisering, vermaatschappelijking. Voor Kampen waren deze drie aspecten van de veranderingen veel minder aan de orde. Zoals Van Berkel een breuklijn legt bij 1876, doet het zich tot de twintigste eeuw beperkende Utrechtse boek dat bij de jaren zestig. Beide breuklijnen spelen een rol in dit boek, al ligt het accent minder op de structurele veranderingen in die jaren en meer op de betekenis van de hoogleraarsbenoemingen in de periode 1958-1970. In *Tussen ivoren toren & grootbedrijf* rept kerkhistoricus en rector Otto J. de Jong van de ‘amputatie’ waartoe de bezuinigingen door de overheid in de jaren tachtig in Utrecht leidde: studierichtingen werden opgeheven of naar elders verplaatst.⁵ Kampen kreeg vanaf deze jaren eveneens met de sturende overheidsinvloed te maken, hoewel de bezuinigingsoperaties haar ongesubsidieerde opleiding niet direct konden treffen. De overheid heeft Kampen soms ook ongenadig getroffen, maar dit boek meldt ook dat de overheidsinvloed gunstig is geweest voor de opleiding. De opzet van het Utrechtse boek is tamelijk traditioneel, met veel ruimte voor beschrijving van de ontwikkelingen per faculteit en een accent op onderwijs en onderzoek. Van de drie boeken staat *Domineesfabriek* het verste van dat over Utrecht af. Dat geldt ook voor de bundel over de theologische faculteit van Utrecht, die zich concentreert op haar theologie. De bundel over de geschiedenis van de theologiebeoefening te Groningen verraaft meer invloed van de moderne universiteitsgeschiedenis, door de interactie van theologie en samenleving te thematiseren, maar het is geen instellingsgeschiedenis.⁶

De universiteiten van Groningen, Leiden en Utrecht vormden lang de horizon van de Kamper opleiding. Dichterbij lagen de theologische opleidingen aan de Vrije Universiteit, te Apeldoorn en aan de Oudestraat in Kampen. Over Apeldoorn is geen universiteitsgeschiedenis geschreven. De recentste geschiedenis van de Vrije Universiteit, van de hand van Arie van Deursen, neemt als rode draad haar omgang met de pretentie christelijke wetenschap te bedrijven.⁷ De omgeving van de universiteit, die in *Domineesfabriek* een leidraad vormt, komt daardoor minder aan de orde. En anders dan dit boek, eindigt het wat de pretentie betreft in mineur: de Vrije Universiteit is steeds meer gaan lijken op een gewone universiteit.⁸ Dichter bij de opzet van dit boek komt Maarten Aalders’ geschiedenis van de theologische faculteit van de Vrije Universiteit. Zijn boek heeft niet één, maar verschillende gezichtspunten. Aalders’ boek kent drie thema’s: theologische ontwikkelingen, de verwevenheid met de kerk, het Schriftgezag en ook, zij het in mindere mate, het studentenleven. Het dichtst bij dit boek komt echter de geschiedenis van de Theologische Universiteit van de Oudestraat van Beatrice de Graaf en Gert van Klinken. Hun boek

voegt zich in een respectabele rij van gedenkboeken van deze instelling, maar onderscheidt zich daarvan door de integrale aanpak. De instelling staat centraal in het boek, niet de theologie of de kerk. Er is naast aandacht voor bestuurders, docenten en studenten relatief veel aandacht voor de context waarin de instelling functioneerde: de kerk, de samenleving, de politiek en de oecumene.⁹

Genoeg gezegd nu over onderwerp en insteek, het verhaal wacht.